

Zastavení u významného životního jubilea PhDr. Bela Pollu. DrSc. (12. dubna 1917)

Se zastavením je spojeno i ohlédnutí. A ohlédnutí vyvolává bezprostředně vzpomínky. Zastavujeme-li se u příležitosti významného mezníku na životní cestě B. Pollu, nutně se nám vybavují její jednotlivé úseky. Jen ten, kdo jubilatovu životní cestu dobře zná, může o ní vydat svědectví. Ta cesta nebyla snadná. Její začátek byl ve východoslovenském Humenném, vedla dále přes Michalovce, kde jubilant absolvoval gymnaziální studia, do Bratislavy. Vysokoškolské studium ukončil v roce 1941. Zdálo se, že nic nestojí v jeho cestě odborného působení a studia národnostní otázky v Uhrách. Leč úsek životní cesty B. Pollu po roce 1948 je lemován trním utrpení a pronásledování. O tomto úseku života nebylo možno při dřívějších jubileích B. Pollu psát. A tak mlčení o životních osudech B. Pollu v letech 1948–1951 bylo ve skutečnosti vykřičníkem pro ty, kdož soudili nevinné a převracely hodnoty života, nahrazující je lží a nenávisť. „Byla to zvrácená doba, doba, kdy vinní soudili nevinné v bolestné spirále dějin“.¹⁾ Při vzpomínce na tato léta, jež B. Polla prožíval v různých věznicích a pracovních táborech na Slovensku s označením „nepřítele socialistického zřízení“, je třeba zamyslet se nejen nad lidským osudem, ale i nad těmi, kteří toto zlo páchali.

Po propuštění z vězení vedla Pollova cesta do Košic. Přes všechny strasti a zejména s podporou svých přátel se znovu vrací k odborné práci, tentokrát v oboru historické archeologie. Po čtyřletém působení v tehdejší pobožce Státního archeologického ústavu v Košicích odchází v r. 1957 do Nitry, aby v Archeologickém ústavu SAV organizoval nové historicko archeologické oddělení. Avšak ideologický tlak a pronásledování těch, kteří ve svých kádrových spisech měli označení „nespolehlivých“ opět postihl B. Pollu. K 1. dubnu 1960 byl z Archeologického ústavu v Nitře propuštěn. Životní cesta jubilatova se opět vrací do Bratislavy, kde nachází uplatnění ve Slovenském Národním muzeu. Také v tomto muzeu vybudoval historicko archeologické oddělení, které vedl 25 roků (1961–1986).

Od roku 1953, kdy B. Polla začal budovat historicko archeologického pracoviště v Košicích až do roku 1986, kdy odešel do důchodu, se stále podílel na rozvoji této mladé archeologické disciplíny. B. Polla patří tedy plným právem k zakladatelům archeologie středověku na Slovensku. Kromě archeologické metody uplatňované na konkrétních výzkumech celé řady lokalit využíval své bohaté znalosti historické a kombinací obou druhů pramenů, tj. archeologických a písemných, dosahoval komplexního obrazu studované problematiky. Výzkumy prováděné ve venkovském (Zaniklá středověká ves na Spiši. Zalužany, Miloj), hradním (Kežmarok, Zelená Hura v Hrabušiciach, Chmelov, Obišovce) a městském prostředí (Bratislava, Košice) postihly základní sídla středověké společnosti. Tento široký záběr vědecko výzkumné práce umožnil B. Pollovi podat ucelený obraz života všech společenských vrstev v období středověku na Slovensku. Přínosem Pollovy koncepce vědecké práce je začlenění výsledků archeologických výzkumů do všeobecného vývoje historického, hospodářského a kulturního. Svědectví o tom podává jeho rozsáhlá publikační činnost, kterou završuje jeho monografie Archeológia na Slovensku v minulosti (Martin 1996).

B. Polla sledoval dění v oboru archeologie středověku nejen na Slovensku, ale i v zemích sousedních. Nejblíží mu byla Morava, ke které má i svůj osobitý vztah. Byl stálým členem odborné komise pro výzkum zaniklých středověkých vesnic na Moravě a pravidelně přijížděl na výzkumy zaniklých vesnic Pfaffenschlagu a Mstěnic. Tato setkání měla nejen odborný ale i společenský význam a posilovala vzájemné přátelské vztahy.

I když čas nelze zastavit, přesto přejeme našemu jubilatovi alespoň jeho zpomalení, abychom v tomto krátkém zastavení mohli poděkovat za vše, co na poli archeologie středověku vykonal a mohli mu popřát zdraví a mnoho optimismu na další životní cestě.

VLADIMÍR NEKUDA

¹⁾ Dušan Čaplovič, Belo Polla, Edícia Medailóny, Slovenské národné múzeum, Bratislava 1995.

Galuška Luděk, Uherské Hradiště-Sady, Křesťanské centrum Říše velkomoravské, 183 stran, 100 vyobrazení. Moravské zemské muzeum, Nadace litera, Brno 1996.

Od roku 1959, kdy Vilém Hrubý zahájil systematický výzkum sadského návrší, a během několika roků došlo k objevu církevního komplexu, zaujala sadská výšina čelné místo v hodnocení struktury církevní organizace Velkomoravské říše. I když V. Hrubý podal interpretaci sadského komplexu jako střediska církevní správy se sídlem arcibiskupa Metoděje, ke komplexnímu vyhodnocení výzkumu se již nedostal. Tohoto náročného úkolu se ujal nástupce V. Hrubého ve výzkumu Staroměstská L. Galuška, jemuž vděčíme za to, že výsledky výzkumu na návrší v Sadech nezůstaly v úkrytu depositáře.

Publikace L. Galušky obsahuje 7 základních kapitol. V první kapitole nazvané Velká Morava a Evropa v 9. století zasazuje události na Moravě do historického vývoje v bezprostředním sousedství, v němž důležitou roli hrála říše Franská a po jejím rozdělení říše Východofranská. Neméně významnou roli v kontaktu se Slovy zaujímal říše Byzantská. Přes stručnost této kapitoly se autorovi podařilo podat politický vývoj v Říši velkomoravské v kontextu s celkovou politickou situací evropskou.

Druhá kapitola „Sadská výšina a její okolí – poloha, vzhled a osídlení“ obsahuje údaje topografické, informace o pravěkém osídlení a výsledky archeologického výzkumu v letech 1959–1964 pod vedením V. Hrubého.

Dříve než L. Galuška přistoupil k vyhodnocení výzkumu, musel se vypořádat se staršími názory a interpretacemi. Jejich přehled obsahuje kapitola třetí. Kromě V. Hrubého zaujali stanovisko k výsledkům výzkumu v Sadech J. Poulík, J. Cibulka, J. Pošmourný, V. Richter, V. Vavřínek, F. Dvorník, Z. Klanica, J. M. Veselý O. P. a Č. Staňa.

Interpretace výsledků výzkumu přísluší především jeho vedoucímu. V. Hrubý patřil k těm archeologům, kteří výzkumné práce nejen řídili, ale sám se přímo podílel na jejich dokumentaci. V komplexu staveb v Sadech rozlišoval V. Hrubý tři fáze. Za nejstarší považoval kostel s pravouhlym kněžištěm postavený v první třetině 9. století. Vznik tohoto kostela spojoval s počátky křesťanství na Moravě šířeném misijní činností pasovského biskupství. Ve druhé fázi datované do druhé poloviny 9. století došlo k výstavbě druhého kostela s půlkruhovou apsidou. Tuto druhou svatyni spojoval V. Hrubý s misijní činností cyrilometodějskou po roce 863. Do poslední třetiny 9. století pak datoval V. Hrubý několik staveb na severní straně prvního kostela. Jednalo se o komoru k uložení významného hrobu, kostel č. 3 s půlkruhovou apsidou na východní straně označený jako hrobová kaple a kruhový prostor rotundovité stavby interpretované jako babtisterium. Celý komplex staveb v Sadech interpretoval V. Hrubý jako biskupské sídlo.

S výkladem V. Hrubého v podstatě souhlasil i J. Poulík. Když však došlo v Mikulčicích k objevu stavby se studňovitou nádrží interpretovanou jako babtisterium, byla za biskupský kostel považována mikulčická basilika.

Stanovisko Z. Klanicy k výzkumu v Sadech se liší od výkladu V. Hrubého v tom, že velkomoravský původ připisoval jen prvním dvěma fázím.

Z dalších názorů uvádí L. Galuška interpretaci J. M. Veselého O. P., který v době persekuce na výzkumu v Sadech pracoval. Jeho názory se shodují s V. Hrubým a ve svých pracích dokazuje, že Sady byly také místem, kde byl hrob Metoděje.

Další názory historiků umění J. Cibulky a V. Ríchtra uvádí L. Galuška v souvislosti s hledáním stavebních typů, které byly vzorem pro stavby v Sadech. Z architektů se nejvíce věnoval sakrálním stavbám J. Pošmourný, jenž je rovněž autorem většiny rekonstrukcí. Z historiků církevních dějin podal interpretaci Sady F. Dvorník, který zpochybnil úlohu akvilejského patriarchátu. Opačný názor vyslovil historik V. Vavřínek, který naopak připisuje vliv misijní činnosti akvilejského patriarchátu. Názory jednotlivých badatelů o původu stavebního typu kostela s křížovou dispozicí jsou graficky znázorněny na obr. 11. Zatímco v textu na názory jednotlivých autorů L. Galuška nereagoval, z obrázu 11 vyplývá, že spolu s arch. Z. Špičákem připisují vliv na nejstarší stavbu kostela s křížovou dispozicí z Akvileje a z Pasova. Na západní kapli se dvěma vchody měla podle autora již vliv byzantská Soluň.

Podstatnou část Galuškovy monografie zaujímá kapitola čtvrtá věnovaná vyhodnocení staveb kostelního komplexu sadského církevního areálu. Nejprve se zabývá stavebním materiálem, který srovnává v rámci výzkumů na velkomoravských lokalitách. Základním stavebním materiálem byl kámen pocházející

z lomů v Bílých Karpatech. Značnou pozornost věnoval autor rozboru malt a barevným omítkám. Zastoupení různých druhů pojiiv v omítkách a malbách obsahuje přehled na obraze č. 17. K vzácným dokladům velkomoravského malířství patří malovaná omítka s částí lidské tváře. Autorství této výzdoby připisuje autor ve shodě s V. Hochmanovou-Vávrovou malbům z byzantské kulturní sféry.

K vzácným nálezům stavebního materiálu patří rovněž střešní krytina. Její největší koncentrace byla u staveb kostelního komplexu. Vzhledem k tomu, že rozbor střešní krytiny provedl již V. Hrubý, převzal autor jeho interpretaci i typové třídění.

Po rozboru stavebního materiálu přechází autor k jednotlivým částem kostelního komplexu, hodnotí jejich architekturu spolu s hroby a jejich inventářem. Ve východní části komplexu se nacházela nejstarší stavba – kostel s křížovou dispozicí. L. Galuška seznamuje nejprve s nálezovou situací nejstarší stavby a uvádí základní technická data. Upozorňuje dále na to, že dosavadní interpretace východní části sadského komplexu byly založeny na vyhledávání kostelů s půdorysnou dispozicí podobnou sadské. Autorův pokus o rekonstrukci stavby vychází z historické situace na začátku 9. století. Soudí, že kostely vznikající na počátku 9. století byly společným dílem Bavorů a Akvilejců. Po architektonické stránce tak mohly podle L. Galušky vzniknout stavby nemající obdobu v žádné kulturní sféře tehdejší Evropy (str. 47–48).

Další zdroj poznatků zejména pokud se týká datování poskytl nálezy v hrobech. Ty se nacházely jednak uvnitř kostela a jednak u kostela. Hroby nebyly stavbou poškozeny, takže pohřbívání mělo zde svůj počátek až po dokončení sakrální stavby. Uvnitř kostela bylo 8 hrobů a 3 z nich autor datuje na základě nálezů do druhé čtvrtiny 9. století. Mezi hroby u kostela datoval L. Galuška hrob 119/60, v němž byly zbraně západního původu a sice sax a scramasax, do samého počátku 9. století. Po vyhodnocení hrobového inventáře jak v interiéru tak i vně kostela s křížovou dispozicí věnoval autor západní části církevního komplexu, kde se nacházela stavba se dvěma protilehlými vchody a apsidou ve tvaru kruhové výseče. Po rozboru hrobového inventáře z interiéru této stavby, interpretoval autor západní část jako hrobovou kapli význačných jedinců velkomoravské společnosti. Nevylučuje ani možnost, že stavba mohla sloužit i k výuce, kterou organizovala již byzantská misie a tím klade i vznik této stavby do 70. let 9. století.

Analogii k západní části sadské stavby spatřuje autor v kostelu sv. Severina v Kolíně nad Rýnem, který rovněž plnil funkci hrobové kaple. Problematickým prvkem v západní stavbě byla příčka před kněžištěm, která byla vestavěna až později. Galuška vidí v dostavbě příčky zvýraznění funkce této stavby, která spočívala ve výuce katechumenů. Tento výklad podporují i nálezy stílů – písátek používaných k rytí písmen do voskových destiček.

Ve třetí stavební fázi vznikly na sadské výšině dvě stavby na severní straně kostela s křížovým půdorysem. Jednalo se o malou kapli s půlkruhovou apsidou a hrobovou komorou. Do třetí fáze spadá také objev podlahy malé rotundy (?), interpretované od samého počátku výzkumu již V. Hrubým jako baptisterium. Vznik těchto objektů je datován do 3. čtvrtiny 9. století.

Ve střední fázi malé kaple byla objevena hrobka označená číslem 12/59. Z úpravy hrobové jámy (dřevěné obložení, kamenná podlaha, pískovcové plotny jako příkrov, malta s malbou lidské tváře) a z nálezů dvou silně pozlacených gombíků dospěl L. Galuška k závěru, že v uvedeném hrobě byl pohřben křesťan patřící „k samému vrcholu velkomoravské společnosti“ (str. 70). K problematice tohoto hrobu se Galuška vrací v závěrečné kapitole a vyslovuje domněnku, že do tohoto hrobu byl uložen kníže Svatopluk.

Pátá kapitola Galuškovy monografie se zabývá velkomoravským pohřebištěm, jež se rozprostíralo zejména na jižní a částečně též na západní a severozápadní straně sakrálních staveb. V seskupení hrobů rozlišil autor 5 okrsků. Podal charakteristiku úpravy hrobových jam (obr. 52), přehled o typu rakví (obr. 53) a orientaci hrobů.

V kosterním materiálu, zpracovaném M. Dočkalovou, bylo možno rozlišit 39 mužů, 26 žen a 22 dětí. Autor se pak pokusil o kombinaci anthropologických vlastností (fyzický vzhled, stáří) s nálezovou situací a podal rozbor hrobových nálezů. Neméně důležité je i zjištění, že pohřebiště na sadské výšině existovalo až do 12. století.

V šesté kapitole se L. Galuška zabývá velkomoravským sídlištěm v severní části a dlouhým halovým domem v jižní části církevního areálu. Vznik sídliště datoval autor do 2. poloviny 9. století a jeho zánik na přelomu 9.–10. století. Sídlíště bylo interpretováno jako obydlí představitelů církve a jejich záků. Hala mohla plnit též funkci shromaždiště a být střediskem výuky.

Ze sídliště pochází velmi vzácný nález závěsného oloveného křížku s rytým vyobrazením Ukřižovaného na rubu a s řeckým nápisem (ve volném překladu Ježíš Kristus vítězí) na líci. Nález tohoto křížku je spojován s činností Byzantské misie.

Součástí sídliště byla také kovárna (objekt XIV) a studna.

V závěrečné 7. kapitole otevírá L. Galuška problematiku hrobu arcibiskupa Metoděje v dutině zdiva kostela s křížovou dispozicí. Odmítá interpretaci Z. Klanici, který za hrob arcibiskupa Metoděje označil hrob č. 580 v interiéru mikulčické baziliky. Na základě zápisu komise z roku 1964 a po rozboru nálezové situace i písemné zprávy (Žitije Metodija) dospěl L. Galuška k závěru, že „prozatím neexistuje na území někdejší Velké Moravy místo, které by lépe odpovídalo lokaci pohřbu prvního moravského arcibiskupa, než jaké bylo objeveno v apsidální zdi kostela s křížovou dispozicí v Sadech u Uherského Hradiště“ (str. 122). Přitom klade L. Galuška důraz na místo původního uložení, nikoliv na objev Metodějova hrobu.

Po rozboru otázky hrobu Metodějova obrátil L. Galuška pozornost k problematice hrobu 12/59, který na základě anthropologického rozboru E. Vlčka považuje za místo posledního odpočinku knížete Svatopluka.

Výklad uzavírá emotivní epilog, seznam literatury, popisy hrobů a sídlištních objektů. Na 22 vyobrazeních (79–100) jsou prezentovány nálezy z jednotlivých hrobů a ze sídliště. Výsledky tohoto důležitého výzkumu zpřístupňuje zahraničním badatelům německé a anglické resumé.

Je pochopitelné, že Galuška publikace vyvolá řadu polemik k otázkám spojených s interpretací církevního komplexu na sadsském návrší. To je však podstatou vědecké práce. Závěrem třeba zdůraznit, že výzkum, jehož se L. Galuška ujal, představuje závažný přínos k dějinám křesťanství na Moravě.

VLADIMÍR NEKUDA

Siedlungsforschung. Archäologie–Geschichte–Geographie. Band 13, Bonn 1995.

Obsahem sborníku jsou referáty přednesené na 21. konferenci pracovní skupiny pro vývoj osídlení ve střední Evropě (Arbeitskreis für genetische Siedlungsforschung in Mitteleuropa). Konference se konala ve dnech 21.–24. září 1994 v Lipsku. Hlavní téma konference bylo zaměřeno na „Brüche in der Kulturlandschaftsentwicklung“ – zlomy ve vývoji kulturní krajiny. Téma nebylo časově omezeno, takže referáty sledovaly toto téma od pravěku přes středověk a novou dobu až do současnosti.

Kulturní krajinou s přírodními katastrofami v pravěku se zabýval G. Kossak (München): Kulturlandschaft und Naturkatastrophe. Bäuerliche Verhaltensweisen in prähistorischer Vergangenheit (str. 31–50). Hlavní příčinou změn v kulturní krajině v pravěkem období bylo obyvatelstvo, které zcela vyčerpalo půdu a tím narušilo kulturní krajinu. Těchto rušivých zásahů do přírody si však pravěký člověk nebyl vědom.

Autorem dalšího příspěvku z hlediska archeologie je W. Janssen (Würzburg): „Die Entwicklung der bäuerlichen Kulturlandschaft in Mitteleuropa in frühgeschichtlicher Zeit (5.–10. Jahrhundert) unter besonderer Berücksichtigung der Brüche“ (str. 51–66). Janssen se staví skepticky k zachycení zlomů archeologickými metodami, stejně tak k příčinám odstěhování obyvatel. Z jeho příspěvku upozorňuji na odstavec IV, v němž se zabývá otázkou Slovanů a Avarů. Podle jeho názoru jsou zlomy ve vývoji osídlení Slovanů těžko postizitelné. Za hlavní úkol k archeologickému hledisku považuje sledovat menší území, na němž žije delší dobu určitý počet obyvatel a jakým způsobem ovlivňují změny kulturní krajiny.

Obdobím vrcholného středověku na území Saska se zabývá článek K. Blaschkeho (Dresden): Brüche in der Entwicklung der Kulturlandschaft in Sachsen (str. 67–75). Vznik kulturní krajiny na území dnešního Saska klade Blaschke do 12. století, do období kolonisace, kdy velké plochy lesní byly přeměněny v ornou půdu, došlo ke stabilizaci vesnic a vzniku měst.

Dalším územím, kde je možno sledovat podstatné změny kulturní krajiny, je Braniborsko. Autorem příspěvku je F. Escher (Berlin): Brüche und Kontinuitäten in der Kulturlandschaftsentwicklung am Beispiel von Brandenburg während des Mittelalters und der frühen Neuzeit (str. 77–97). Stejně jako na území Saska znamenala německá kolonizace na území Braniborska změny ve struktuře sídlišť a jejich plužin. Další zásah do kulturní krajiny znamenalo ve 12. a 13. století zakládání měst, což mělo za následek zánik vesnic v jejich bezprostřední blízkosti. Jako destruktivní činitel pro vývoj kulturní krajiny označil autor období pustnutí vesnických sídlišť.

Z příspěvků zabývajících se již obdobím po roce 1800 a změnami, které nastaly po sjednocení Německa, zasluží pozornosti článek H. Förstra (Tübingen): „Brüche in der Kulturlandschaftsentwicklung der Tschechischen Republik“ (str. 197–218). Změny na našem území spojuje autor se změnami politickými. Článek sleduje počet obyvatel, růst měst a zejména proces industrializace. Uvedené jevy jsou také graficky znázorněny.

Závěr sborníku tvoří zpráva o 6. konferenci pracovní skupiny: „Angewandte Historische Geographie“ se zaměřením na úkoly, možnosti a problematiku muzejní prezentace relikvů kulturní krajiny (Aufgaben, Möglichkeiten und Probleme der musealen Präsentation von Kulturlandschaftsrelikten). Na uvedené konferenci přednesli referáty také pracovníci našich muzeí: J. Michálek z muzea ve Strakonici referoval o zlatých rýžovištích a dolech v jižních Čechách a jejich památkové ochraně. P. Šebesta z chebského muzea se zaměřil na relikvy městských staveb (kostely, kláštery, hrady, městská opevnění, brány ap.) a E. Černá z archeologického ústavu v Mostě podala zprávu o zapojení relikvů sklářských hutí v Krušných horách do koncepce turistiky.

Pro archeologii středověku dává podnět zpráva B. Scholkmannové (Tübingen): „Die Arbeitsgemeinschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit bei den Deutschen Verbänden für Altertumsforschung“ (str. 299–304).

Sborník uzavírá bibliografie studia sídlišť ve střední Evropě v letech 1994/95.

VLADIMÍR NEKUDA

Problematika znojemského hradu a zejména rotundy sv. Kateřiny se stala od sedmdesátých let minulého století předmětem zájmů historiků umění, historiků a archeologů.

Zatímco práce historiků a historiků umění se zabývaly především ikonografií znojemského cyklu nástěnných maleb v rotundě, práce archeologů vycházela z archeologických nálezů získaných při různých zemních a stavebních pracích. Tak byla ve výzkumu areálu znojemského hradu osvětlena řada sporných míst jakož i časové zařazení vzniku staveb. Hladinu dosavadních názorů rozvířil v posledních letech J. Zástěra, který připisuje rotundě sv. Kateřiny velkomoravský původ a v souvislosti s tím dává nástěnným malbám v rotundě jiný smysl. V odborných kruzích nenašly Zástěrovy hypotézy žádnou podporu. K odstranění falešných dohadů bylo třeba získat přesvědčivé doklady, které mohly poskytnout jedině systematický archeologický výzkum jak v samotné rotundě tak i v jejím okolí. Tohoto velmi nesnadného úkolu se ujal v roce 1987 Bohuslav Klíma a dosažené výsledky v poměrně krátké době zpracoval v posuzované monografii.

I když v úvodu publikace shrnul B. Klíma historické události a dosavadní názory na nástěnné malby v rotundě i její funkci, jsou základem jeho práce především prameny archeologické. Nejdříve se zabývá historií archeologických výzkumů vedených J. Palliardim, J. Králem, B. Novotným a J. Kovárníkem. Hlavním obsahem knihy jsou však výsledky získané vlastním výzkumem autora.

Měl-li nový výzkum přispět k osvětlení historie znojemského hradního areálu, musel se zaměřit na výzkum rotundy a jejího okolí. Za nejdůležitější poznatky získané výzkumem rotundy možno označit: 1. zachycení původní románské lité podlahy, 2. existenci kamenné obvodové lavice, která je charakteristická pro nejstarší románské basiliky, 3. zjištění dvou omítek, které představují dvě stavební fáze rotundy, 4. interpretaci kůlových jamek, jako pozůstatků konstrukce pro lešení, které vyžadovala druhá etapa výstavby.

Archeologickým výzkumem se podařilo prokázat dvě etapy ve výstavbě rotundy. Zatímco uměleckohistorická literatura dvě stavební fáze rotundy zvažovala, archeologický výzkum přinesl zásadní důkazy. Všechny události spojené s vývojem rotundy shrnul autor v přehledné tabulce včetně nejstaršího objektu z doby bronzové.

Po seznámení čtenáře s nálezovou situací hodnotí autor nálezový soubor, který dělí do dvou skupin. První skupina označená jako soubor I zahrnuje nálezy z dřívějšího výzkumu, zejména z roku 1966 z výzkumu vedeného B. Novotným. Druhá skupina nálezů s označením soubor II má mnohem větší vypovídací hodnotu, protože pochází z autorova výzkumu.

Soubor I obsahuje kuchyňskou i technickou keramiku, železné předměty a sklo. Nejedná se o uzavřený celek, ale o nálezy z dlouhého časového období 12. až 19. století.

Také nálezový soubor II není jednotný a představuje dvě skupiny podle svého původu. Jedna skupina pochází z místa, kde došlo k porušení románské podlahy. Keramické předměty této skupiny mají znaky keramiky pozdního středověku.

Mnohem důležitější je druhá skupina, která obsahuje mladohradištní keramiku a pochází z neporušeného záspy pod románskou litou podlahou. Na základě vlastností této keramiky a analogií keramiky datované mincemi, dospěl autor k závěru, že nálezový celek pod maltovou podlahou rotundy byl uzavřen roku 1134, kdy došlo k přestavbě rotundy. Kromě keramiky obsahuje tento soubor bronzové záušnice a korálek. Oba nálezy mají znaky typické pro 11. až začátek 12. století.

Další výzkum zaměřil autor na opevnění předhradí před rotundou. Rozsah prozkoumané plochy představuje na 600 m². Z objektů objevených na této ploše zaslouží pozornosti renesanční palácová budova, podzemní chodba, cihlová pec a zbytky kamenných zdí, které podle názoru autora mohly být součástí mladohradištního a pozdněhradištního opevnění.

V nálezovém souboru z této plochy na předhradí jsou kromě keramiky zastoupeny také předměty železné (podkovy, udidla, ostruhy, hroty šípů, stavební kování, klíče, skoby, ze zemědělského nářadí motyka, ovčácké nůžky), bronzové (záušnice) a skleněné kroužky. Pro datování vrstvy B 10 jsou důležité nálezy šesti mincí – denár Konráda I. (1061–1092). Uvedené nálezy pochází z různých vrstev datovaných do 12. až 16. století. Na základě stratigrafie podal autor popis jednotlivých vrstev spolu s příslušnými nálezy.

Samostatnou kapitolu věnoval B. Klíma podzemním prostorám znojemského hradu. Cílem jejich výzkumu bylo osvětlit jejich funkci. Provedený výzkum prokázal, že představy o hrobových komorách jsou naprosto neopodstatněné.

Závěrem třeba zdůraznit, že výzkum v areálu znojemského hradu byl velmi obtížný a že B. Klíma tento výzkum zvládl jak po stránce metodické a dokumentační, tak i celkovém vyhodnocení, jak dokazuje jeho monografické zpracování. Přes nepříznivé terénní podmínky byly získány podklady pro poznání historického vývoje celého hradního areálu. Výzkum objasnil počátky slovanského osídlení ostrožny a tím i počátky rotundy, upřesnil dobu její výstavby i postup dalších prací. Proti vykonstruovaným názorům J. Zástěry, který považuje Znojmo za sídlo Sámova, rotundu a fresky v ní za velkomoravské, zobrazující Mojmirůvce a pod rotundou hrob sv. Metoděje, postavil B. Klíma svým výzkumem nezvratná fakta, jež vnáší světlo do nejstarší historie Moravy.

Belo Polla se ujal náročného úkolu zpracovať dejiny archeologického bádání včetně počátečného sběratelství starožitností na Slovensku do roku 1918. Práce tohoto druhu doposud na Slovensku chyběla. Absenci takové práce spatřuje autor kromě jiného také v tom, že v době, kdy Slovensko bylo součástí Uher, maďarská věda neakceptovala účast slovenských badatelů na rozvoji vědy v Uhersku. Dějiny archeologie sleduje B. Polla v pěti kapitolách včetně úvodu a doslovu. Po úvodní kapitole, ve které jsou shrnuty dosavadní pokusy a dílčí práce o archeologii na Slovensku, následuje kapitola věnovaná samým počátkům sběratelství v období renesance a prvním pokusům o organizaci učených společností. Třetí kapitola se zabývá předmuzejním obdobím a čtvrtá kapitola již organizovanou péčí o archeologické sbírky v muzeích.

Počátky archeologie na Slovensku spojil B. Polla s Janem Dernschwamem (1494–1567), rodákem z Mostu, který se v r. 1529 usadil v Banské Bystrici. Byl sběratelem starožitností a objevitelem římského nápisu na skále trenčinského hradu. K dalším sběratelům patřili v 16.–17. století trnavský rodák Jan Benedikt Sumbucus (1531–1584), Martin Zeiller (1589–1661) a Jan Béza. Se jménem M. Zeillera je spojena zmínka o archeologické lokalitě Drevník na Spiši v díle „Neue Beschreibung des Königsreichs Ungarn“ (Leipzig 1669). V 18. století připomíná autor polyhistora Matěje Belu, autora historicko-topografického díla, v němž jsou uvedeny popisy Bratislavy a stolic Bratislavské, Turčianské, Zvolenské a Liptovské. Poprvé byla v těchto popisech věnována pozornost archeologickým památkám z období Velkomoravského říše.

Doba od poloviny 18. století do počátku 19. století vykazuje další zachránce památek a sběratele starožitností, z nichž B. Polla uvádí Bartholomaeidese, J. Ribaye, který je autorem stanov „Proiectum instituti seu societatis Slavo-Bohemicae inter Slavos in Hungaria“ (r. 1793). Další společnost vznikla z podnětu B. Tablica r. 1810 nazvaná „Societas slavica“, jejímž cílem bylo zachraňovat i archeologické památky.

Třetí kapitola pojednává o období, kdy ještě nebylo na Slovensku muzeí. Do tohoto období spadají začátky archeologického bádání na středním Slovensku spojené s Ch. K. A. Zipserem, ředitelem školy v Banské Bystrici. Zipser byl také v kontaktu s B. Němcovou, jíž předával zprávy o archeologickém dění na Slovensku.

Do tohoto období spadá působení L. Štúra, S. Tomášika a S. Reussa. Archeologické úsilí v r. 1846 bylo zaměřeno na vytvoření organizace pro sběr a ochranu starožitností. Toto úsilí skončilo neúspěšně a v důsledku události r. 1848 museli představitelé slovenského kulturního dění ze země uprchnout.

Otázka slovenského kulturního spolku a také muzea přišla na přetřes opět koncem 50. a na začátku 60. let 19. století. Výsledkem těchto snah bylo memorandum shromáždění v Turčanském Sv. Martině 7. 6. 1861 požadující založení Matice slovenské. K jejímu schválení došlo v roce 1863. Při Matici slovenské bylo rovněž založeno první celonárodní slovenské muzeum.

Z osobností tohoto období zaujímá nejvýznamnější místo Pavel Josef Šafařík, rodák z Gemeru, který svými Slovanskými starožitnostmi položil základ moderní slavistiky. Druhým významnou osobností první poloviny 19. století byl Jan Kollár, první univerzitní profesor slovenské archeologie ve Vídni.

Nejobsáhlejší je kapitola čtvrtá zachycující období let 1863–1918, a kterou B. Polla nazval muzejním obdobím. Věnoval především pozornost tzv. Matici muzeu v Martině a po jeho zrušení v roce 1875 opět úsilí o založení Slovenského Národního muzea. Záslouhou A. Kmetě bylo toto úsilí korunováno úspěchem, když roku 1895 bylo Muzeum úředně povoleno, ale bez označení „národní a slovenské“. V roce 1893 byla založena Muzejní slovenská společnost a v jejím rámci vzniklo v Turčanském Sv. Martině i muzeum. B. Polla sleduje dále vznik dalších muzeí na Slovensku, takže do první světové války bylo na Slovensku již 17 muzeí.

V tomto období působila již na Slovensku celá řada badatelů, na jejichž práci mohla navazovat další generace archeologů. Byl to především A. Kmeť, který ač hlavním svým zaměřením byl botanik, shromáždil kolem sebe řadu nadšenců, jimž radil i po stránce praktické spisem „Jako sa majú poklady kopat“. V této informaci o dějinách archeologie na Slovensku není možno jmenovat všechny, jež se podíleli na rozvoji archeologie. Mezi ně patří i archeologové z Čech a Moravy, kteří zejména na konci 19. a na začátku 20. století se zasloužili i o terénní výzkumy na území Slovenska. Byli to L. Niederle, J. L. Pič, I. L. Červinka, J. Zavadiľ, J. Slovák E. Šimek. Zvláště I. L. Červinka má zásluhu na archeologickém výzkumu děvinského hradu, v jehož okolí hledal i velkomoravský Velehrad. K Červinkovým názorům se připojili také J. Zavadiľ a J. Slovák s dalekosáhlým plánem výzkumu.

V přehledu badatelů uvádí B. Polla také Maďary, kteří se svojí sběratelskou a výzkumnou činností v oblasti archeologie přičinili o objasnění Slovenska.

V rámci 4. kapitoly věnoval B. Polla samostatný oddíl archeologickému bádání na Spiši.

V závěrečné kapitole nazvané „Na místo doslovu“ zdůvodňuje B. Polla cíl své práce, jíž chtěl především překlenout mezeru mezi výsledky archeologického bádání do roku 1918.

Hodnotu Pollovy publikace zvyšuje fotografická dokumentace hlavních představitelů archeologického bádání jakož i archeologických nálezů, muzejních budov, nebo titulních listů starých publikací. Praktické je i uvedení poznámek po stranách příslušného textu.

Patrně nedopatřením došlo k chybnému označení stran v obsahu a to do str. 74, takže např. kapitola V je v obsahu uvedena stranou 259, ve skutečnosti začíná na str. 261 atd.

Archeologie na Slovensku v minulosti je dílo, které svým záberem postihuje nejen archeologii, ale i celkový kulturně historický vývoj Slovenska. Je zdrojem nejen poučení, ale i důležitý pramen pro všechny, kdož se o dějiny Slovenska zajímají. V neposlední řadě je i toto dílo dokladem vzájemné spolupráce badatelů ze Slovenska a z českých zemí.

VLADIMÍR NEKUDA

Karol Pieta, Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného Slovenska. Edícia Archeologické pamiatky Slovenska – Monumenta Archaeologica Slovaciae, zv. 5. Bratislava, Academic Electronic Press pro Archeologický ústav SAV v Nitre 1996, 134 str., 32 barevných obr., 32 černobílých obr., kreseb, plánu a tab., XIV kresebných tab., něm. resumé.

Prvý z nově koncipovaných svazků edice AÚ SAV v Nitre Archeologické pamiatky Slovenska je věnován zveřejnění výsledků zatím nejdelšího výzkumu v historii slovenské archeologie, který byl vyvolán výstavbou vodního díla Liptovská Mara. Za třicet výzkumných sezón přinesl tento výzkum obrovské množství poznatků i archeologických nálezů od období neolitu až po vrcholný středověk. Navíc se zde také uskutečnila řada projektů spojených s experimentální archeologií a areál na Havránku je dnes názornou ukázkou, jakým způsobem je možno realizovat památkovou ochranu archeologicky odkrytých situací, a jak je prezentovat.

Publikace je rozčleněna po úvodní předmluvě odborného redaktora edice L. Veličička (s. 7–8) do čtyř základních částí s řadou kapitol a podkapitol. Prvá má název „Objavovanie Liptovskej Mary“ (s. 9–18). Pojednává o dějinách bádání v oblasti středního Liptova, přírodních poměrech a postupu samotných odkryvných prací, jež se od roku 1965 soustředily především na vyvýšeninu Havránok s hradiškem z doby laténské a římské včetně keltského obětíště, ale i se středověkým hrádkem na vrcholu, a dále na sídlištní aglomeraci z laténské a římské periody. Ta se dnes již částečně nachází pod hladinou přehrady. Odkryty byly i základy kostela P. Marie v samotné Liptovské Maře a hřbitov kolem něj s počátky pohřbívání již ve 12. století a též pozůstatky sídliště ze střední doby hradištní.

Druhy nejrozsáhlejší oddíl nese pojmenování „Najstaršie dejiny a archeológia“ (s. 19–92). Postupně je zde popsán přehled vývoje osídlení regionu, jež zde počíná nejspíše v eneolitu bádenskou kulturou (s kanelovanou keramikou) a pokračuje od konce střední doby bronzové ve větší míře osídlení lidu s lužnickou kulturou (15.–12. stol. př. n. l.), v pozdějším vývoji zejména její opavskou skupinou starší doby železné. Někdy koncem 5. století př. n. l. pak dochází na základě archeologických poznatků k zániku lužických hradištní doby halštatské a na těchto lokalitách nacházíme stopy válečných událostí davané dříve do souvislosti se vpády kočovnických Skythů z jihoruských stepí. Dodnes je však spolehlivě vysvětlení tohoto násilného konce celého dlouhého časového úseku mladobronzového a halštatského osídlení regionu nejasné a není vyloučeno, že souvisí s expanzí dalšího velkého etnika, které se vynořilo z temna pravěku na širokých prostorách západní a střední Evropy – historickými Kelty.

V následujících dvou stoletích po úpadku civilizace starší doby železné počíná v oblasti severního Slovenska opětovný vzestup starého domácího obyvatelstva. Začíná budovat novou v pořadí již třetí soustavu opevnění a usazuje se i ve výhodné poloze na úpatí a vrcholku Havránku, kde vzniká nejspíše ve střední době laténské (200–120 př. n. l.), ale patrně již v předchozím období, prvé opevnění, jež se stalo základem jeho mladších fází. Materiální kultura této periody navazuje na předchozí halštatský vývoj a lze hovořit o tzv. předpúchovském období, tedy době předcházející vzniku púchovské kultury. Ta se stala v hornatých oblastech severního Slovenska od Trenčína na jihu až po Prešov na východě, ale i na severovýchodní Moravě, ve Slezsku a Malopolsku, v období od přelomu 2. a 1. století př. n. l. až do konce 2. století n. l. dominantní činitelem celého vývoje.

K. Pieta podrobně sleduje situaci ve středním Podunají a hlavně v naddunajském oblasti během 4.–1. století př. n. l., včetně situace etnické, a probírá předpoklady vzniku púchovské kultury. Na severu Slovenska se během střední doby laténské (konec 3. a 1. po 2. stol. př. n. l.) dále kontinuálně rozvíjela tradiční kultura domácího obyvatelstva, ale toto místní osídlení se dostávalo pod stále silnější hospodářský a nepochybně i vojenský tlak podunajských Keltnů, kteří se snažili získat kontrolu nad bohatými rudonosnými hornatými oblastmi středního a severního Slovenska. Za současného stavu našeho poznání však nejsme stavu přesně rozpoznat, kdy se vliv laténské civilizace a vzájemné hospodářské vazby Podunají s karpatskou oblastí na severu mění v kolonizaci či postupnou migraci skupin keltského obyvatelstva z jihu zmítaného nepokojí. Víme, že již ve střední době laténské se kontaktní zóna horního Hronu, Nitry a středního Pováží značně „keltizuje“.

Usazování Keltnů na okraji horského pásma je předpokládáno již počátkem 2. století př. n. l. Snad se mohlo jednat o části staršího obyvatelstva z doby před bojskou migrací, jež se posunulo na sever, a to pravděpodobně o Kotiny podílejší se pak výrazně na vzniku púchovské kultury. Sever, hlavně oikumena oravské skupiny, si však až do konce stupně LT C₂ (120 př. n. l.) udržuje osobitý vývoj. Názorně to dokumentují právě nálezy ze samotné Liptovské Mary, kde sídelní aglomerace kolem Havránku dosáhla již v polovině 2. století př. n. l. svého největšího rozsahu, na hradišku bylo vybudováno mohutné opevnění